

Robert Nozick: Anarchia, štát a utópia

preklad filozofického textu do slovenčiny

Bratislava, 4.3. 2018

Simona Ševčíková

1. kapitola: Prečo teória prirodzeného stavu?

Ak by štát neexistoval, museli by sme ho vymyslieť? *Potrebovali* by sme ho vôbec a museli by sme ho *vynájsť*? Tieto otázky vyvstávajú pred politickou filozofiou a pred teóriou, ktorá vysvetľuje politické javy. Odpoveďou na otázky je skúmanie „prirodzeného stavu“, ak máme použiť terminológiu tradičnej politickej teórie. Oživenie tohto archaického pojmu by bolo treba ospravedlniť jeho plodnosťou, významom a ďalekosiahlymi implikáciami teórie, ktorá je jeho dôsledkom. Pre (menej dôverčivých) čitateľov, ktorí si želajú mať nejakú istotu už vopred, oznamujeme, že táto kapitola hovorí o dôvodoch, prečo je dôležité pokúšať sa o teóriu prirodzeného stavu a prečo ju považovať za plodnú. Tieto dôvody sú nevyhnutne trochu abstraktné a metateoretické. Najlepším dôvodom je samotná vypracovaná teória.

Politická filozofia

Základnou otázkou politickej filozofie, ktorá predchádza otázkam ako organizovať štát, znie, či vôbec nejaký štát má byť. Prečo nemať anarchiu? Vzhľadom k tomu, že ak má byť anarchistická teória obhájitelná, podkopáva celý predmet *politickej* filozofie, je vhodné začať rozpravu o politickej filozofii skúmaním jej hlavnej teoretickej alternatívy. Tí, ktorí považujú anarchiu za atraktívnu doktrínu, si možno pomyslia, že tu sa politická filozofia *končí*. Iní budú netrpezlivo očakávať, čo bude nasledovať. Ako však uvidíme, archisti aj anarchisti, tí, ktorí opatrne opúšťajú svoju počiatočnú pozíciu, rovnako ako tí, ktorí od nej budú neochotne odhovorení, sa môžu zhodnúť, že začať tému politickej filozofie teóriou prirodzeného stavu má vysvetľujúci účel. (Takýto účel chýba, keď v epistemológii začíname s pokusom vyvrátiť presvedčenie skeptika.)

Ktorú anarchickú situáciu by sme mali skúmať, aby sme mohli odpovedať na otázku - prečo nie anarchia? Možno takú, ktorá by vznikla, keby neexistovala súčasná ani žiadna iná možná politická situácia. Okrem nezdôvodneného predpokladu, že všetci by sa ocitli na rovnakej neštátnej lodi, a okrem obrovskej nemožnosti zvládnuť tento hypotetický stav s cieľom dospieť k nejakej konkrétnej situácii, nebol by tento stav ani trochu teoreticky zaujímavý. Nepochybne, ak by bol tento neštátny stav dostatočne hrozný, bol by dôvod, aby sme sa zdržali demontáže a ničenia konkrétneho štátu a nenahradili ho žiadnym iným.

Bolo by oveľa sľubnejšie sústrediť sa na základný abstraktný opis, ktorý by obsahoval všetky situácie nášho záujmu, vrátane „kde by sme boli teraz, ak.“ Ak by bol tento opis dostatočne hrozný, štát by z toho vyšiel ako preferovaná alternatíva, na ktorú možno pozeráť s rovnakou obľubou ako na návštevu u zubára. Takéto hrozné opisy zriedkavo niekoho presvedčia, a to nielen preto, že nedokážu potešiť. Témy psychológie a sociológie sú príliš

slabé na to, aby podporili pesimistické zovšeobecňovanie medzi všetkými spoločnosťami a ľuďmi, najmä ak tvrdenie závisí od *neformulovania* takých pesimistických predpokladov o fungovaní štátu. Samozrejme, ľudia vedia niečo o tom, ako fungovali skutočné štáty a majú na to rôzne názory. Vzhľadom na nesmiernu dôležitosť voľby medzi štátom a anarchiou, nám opatrnosť naznačuje uplatniť kritérium „minimax“ a sústrediť sa na pesimistické ohodnotenie neštátneho stavu: štát by sme porovnali s najpesimistickejšie opísaným hobbesovským prirodzeným stavom. Ak použijeme kritérium minimax, mali by sme porovnať hobbesovskú situáciu s najpesimistickejšie opísaným stavom, vrátane tých *budúcich*. Z takéhoto porovnania by určite vyhral ten najhorší prirodzený stav. Tí, ktorí vnímajú štát ako ohavnosť, nebudú považovať kritérium minimax za veľmi presvedčivé, najmä preto, že ak by to bolo žiadúce, štát sa dá vždy obnoviť. Na druhej strane, kritérium „maximax“ by viedlo k najoptimistickejšiemu predpokladom, ako by to dopadlo – niečo na Godwinov spôsob. No aj nerozvážnemu optimizmu chýba presvedčivosť. Vskutku, ani jedno z navrhovaných kritérií voľby nie je presvedčivé pre svoju pochybnosť, a ani maximalizácia jeho očakávanej užitočnosti na základe takejto slabej pravdepodobnosti nie je presvedčivá.

Najmä pri rozhodovaní o tom, aké ciele by sme sa mali pokúsiť dosiahnuť, by bolo lepšie sústrediť sa na neštátny stav, v ktorom ľudia dodržiavajú morálne obmedzenia a vo všeobecnosti sa správajú, ako by sa mali. Takýto predpoklad nie je nezmyselne optimistický; nepredpokladá, že všetci ľudia sa správajú tak, ako by sa mali. Aj napriek tomu je táto situácia prirodzeného stavu najlepšou anarchickou situáciou, v akú by sme mohli rozumne dúfať. Preto je skúmanie jej povahy a jej nedostatkov kľúčové pri rozhodovaní, či uprednostníme štát pred anarchiou. Ak by sme mohli ukázať, že štát je ešte lepší než tento najpreferovanejší stav anarchie, než najlepší stav, v ktorý možno realisticky dúfať, alebo ktorý by vznikol spôsobom nezahŕňajúcim žiadne morálne neprípustné kroky, alebo by bol zlepšením, keby vznikol, bol by to logický dôvod na existenciu štátu a zdôvodnilo by to štát.*

Toto skúmanie kladie otázku, či všetko, čo ľudia musia vykonať, aby založili a riadili štát, je samo o sebe morálne prípustné. Niektorí anarchisti netvrdili iba to, že nám bude lepšie bez štátu, ale aj to, že každý štát nevyhnutne porušuje morálne práva ľudí, a preto je vo svojej podstate nemorálny. Naše východisko, aj keď nepolitické, je potom úmyselne ďaleko od nemorálneho. Morálna filozofia je základom politickej filozofie a určuje jej hranice. Čo ľudia

---

* Toto kontrastuje s teóriou, ktorá hovorí, že štát vzniká z prirodzeného stavu prirodzeným a nevyhnutným procesom *úpadku* - tak ako medicínska teória prezentuje starnutie a umieranie. Takáto teória by štát „nezdôvodnila“, no mohla by nás odsúdiť k jeho existencii.

môžu a nemôžu robiť jeden druhému limituje, čo môžu robiť prostredníctvom štátneho aparátu, alebo čo môžu robiť preto, aby taký aparát vznikol. Zdrojom akejkoľvek legitímnosti, ktorú má základná štátna donucovacia moc sú povolené morálne zákazy. (Základná donucovacia sila je sila, ktorá sa neopiera o žiaden súhlas osoby, na ktorú je vyvíjaná.) Toto poskytuje primárnu a možno aj jedinú legitímnu sféru pre aktivitu štátu. Morálna filozofia je nejasná, spôsobuje spory v morálnych súdoch ľudí a ešte k tomu nastoľuje problémy, ktoré sa dajú vhodne riešiť v politickej sfére.

Vysvetľovacia politická teória

Skúmanie tohto prirodzeného stavu je dôležité pre politickú filozofiu, ale okrem toho bude mať aj vysvetľovací účel. Možné spôsoby chápania politickej sféry sú nasledovné: (1) môžeme ju plne vysvetliť nepochitickými pojmami; (2) môžeme sa na ňu pozerat' ako na niečo, čo vzniká z nepolitickej sféry, ale neredukuje sa na ňu, ako spôsob organizácie nepolitickej faktorov, ktoré možno pochopiť len v zmysle nových politických princípov; alebo (3) sa na ňu môžeme pozerat' ako na plne autonómnu sféru. Len prvý spôsob totiž sľubuje úplné pochopenie celej politickej sféry¹, a tak predstavuje najvhodnejšiu teoretickú alternatívu, ktorú bude treba zavrhnúť, len ak bude neuskutočniteľná. Nazvime toto najvhodnejšie a najúplnejšie vysvetlenie sféry ako vysvetlenie *fundamentálne*.

Pri fundamentálnom vysvetľovaní politického pojmami nepolitickej, môžeme začat' bud' s nepolitickej situáciou, pričom ukážeme ako a prečo z nej neskôr vznikne politická, alebo môžeme začat' s politickou situáciou, ktorú opíšeme nepoliticky a jej politické črty odvodíme z jej nepolitickej opisu. Pri tomto odvodzovaní bud' stotožníme politické črty s črtami opísanými nepoliticky, alebo použijeme vedecké zákony na spojenie odlišných črt. Možno okrem posledného spôsobu sa bude jasnosť vysvetlenia priamo meniť podľa nezávislej jasnosti nepolitickej východiska (či už je to situácia alebo opis) a so vzdialenosťou, skutočnou alebo zdanlivou, východiska k jeho politickému výsledku. Čím bude východisko fundamentálnejšie (čím viac rozpozná základné, dôležité a nevyhnutné črty ľudskej situácie) a čím bude vzdialenejšie k svojmu výsledku (čím menej politické alebo štátne), tým lepšie. Nepochopíme tomu lepšie, keď dospejeme k štátu z náhodného alebo inak bezvýznamného východiska, ktoré mu je očividne blízke od začiatku. Ak však zistíme, že politické črty a vzťahy sa dajú redukovať na zdanlivo veľmi rozdielne nepolitickej črty alebo, že sú s nimi totožné, bol by to vzrušujúci výsledok. Ak by boli tieto črty fundamentálne, politická sféra by mala pevné a hlboké základy. Sme tak ďaleko od takéhoto významného teoretického pokroku, že sama obozretnosť by odporučila, aby sme postupovali alternatívu,

ktorá ukazuje, ako by vznikla politická situácia z nepolitickej; t.j. začať fundamentálny vysvetľovací opis, tým čo je v politickej filozofii známe ako teória prirodzeného stavu.

Teória prirodzeného stavu, ktorá začína s fundamentálnymi všeobecnými opismi morálne prípustných a neprípustných činov a hlboko zakorenenými príčinami, pre ktoré by niektorí ľudia v akejkoľvek spoločnosti porušovali tieto morálne obmedzenia, a ktorá ďalej opisuje ako by štát vznikol z prirodzeného stavu, posluži ako vysvetlenie, *aj keby žiaden skutočný štát takto nikdy nevznikol*. Hempel sa zaoberal pojmom potencionálneho vysvetlenia, ktoré by bolo intuitívne (a zhruba) správne, keby v ňom všetko zmienené bolo pravdivé a funkčné.² Povedzme, že *de iure chybné* potencionálne vysvetlenie je potencionálne vysvetlenie s nepravdivým výrokom a že *de facto chybné* potencionálne vysvetlenie je potencionálne vysvetlenie s nepravdivou podmienkou v antecedente. Potencionálne vysvetlenie, ktoré vysvetľuje nejaký jav ako výsledok procesu P, bude nepravdivé (dokonca aj keď nie je ani *de iure chybné* ani *de facto chybné*), ak nejaký proces Q, iný než P, vyvolal daný jav, aj keď ho mohol vyvolať aj proces P. Ak by ho nevyvolal proces Q, vyvolal by ho proces P*.

Potencionálne vysvetlenie, ktoré týmto spôsobom zlyháva vo vysvetľovaní daného javu, nazveme *procesne chybné* potencionálne vysvetlenie.

Fundamentálne potencionálne vysvetlenie (vysvetlenie, ktoré by vysvetlilo celú sféru, o ktorej je reč za predpokladu, že je skutočným vysvetlením) prináša dôležité objasnenie aj keď *nie je* tým správnym vysvetlením. Ak pochopíme, ako možno v princípe fundamentálne vysvetliť *celú sféru*, značne nám to pomôže pochopiť danú sféru**. Je ťažké povedať niečo viac bez preskúmania viacerých druhov prípadov, presnejšie, bez preskúmania konkrétnych prípadov, čo tu však nemôžeme robiť. Ak by nepravdivé počiatkové podmienky *de facto* chybných fundamentálnych potencionálnych vysvetlení „mohli byť pravdivé“, poskytl by

---

* Alebo, ak by ho nevyvolal proces Q, možno by ho vyvolal *iný* proces R, aj keď, ak by daný jav nevyvolal proces R, vyvolal by ho proces P, alebo... Teda veta v poznámke by mala znieť: P by vyvolal daný jav, ak by ho nevyvolal žiaden iný člen z {Q, R, ...}. Ignorujeme tu komplikáciu, že to, čo by zabránilo procesu Q vyvolať daný jav, by mohlo zabrániť aj procesu P.

** Toto tvrdenie treba bližšie vymedziť. Nezvyší naše chápanie určitej sféry, ak to, o čom vieme, že je nepravdivé, nazveme potencionálnym vysvetlením: napríklad, že danú sféru vytvorili duchovia, čarodějnice alebo škriatkovia určitým tancom. Je prijateľné myslieť si, že vysvetlenie sféry musí ukázať základný mechanizmus, ktorý tvorí danú sféru (alebo musí urobiť niečo rovnako produktívne pre jej pochopenie). To ale neznamená presne stanoviť hlavné predpoklady, ktoré musí spĺňať základný mechanizmus aby vysvetlil danú sféru. Presné vymedzenie tohto tvrdenia ešte čaká na pokroky v chápaní teórie vysvetlenia. No iné ťažkosti tiež čakajú na takéto pokroky; pozri Jaegwon Kim, *Causation, Nomic Subsumption, and the Concept of Event*, The Journal of Philosophy, 70, č. 8 (26. apríla 1973), s. 217-236.

značné objasnenie; dokonca aj veľmi nepravdivé počiatočné podmienky môžu priniesť objasnenie, niekedy až do veľkej miery. *De iure* chybné fundamentálne potenciálne vysvetlenia môžu objasniť povahu danej sféry takmer tak dobre, ako správne vysvetlenia, najmä ak „zákony“ spoločne tvoria zaujímavú a ucelenú teóriu. A procesne chybné fundamentálne potenciálne vysvetlenia (ktoré nie sú chybné ani *de iure* ani *de facto*) sa pre naše vysvetľovanie a naše účely hodia takmer dokonale. Toto ale nie je možné tvrdiť o nefundamentálnom vysvetlení.

Vysvetlenia politickej sféry prostredníctvom prirodzeného stavu *sú* fundamentálne potenciálne vysvetlenia tejto sféry a nesú v sebe vysvetľovací náboj a objasnenie, aj keď nie sú správne. Učíme sa veľa, keď zisťujeme ako štát mohol vzniknúť, dokonca aj keď tak nevznikol. Ak tak nevznikol, taktiež sa učíme veľa, keď určujeme prečo tak nevznikol tým, že sa pokúšame vysvetliť, prečo je určitá časť skutočného sveta, ktorá sa líši od modelu prirodzeného stavu taká, aká je.

Pretože sa úvahy politickej filozofie aj vysvetľovacej politickej teórie zbiehajú v Lockovom prirodzenom stave, začneme s ním. Presnejšie, začneme s jednotlivcami v stave, ktorý je dostatočne podobný Lockovmu prirodzenému stavu, takže mnohým inak dôležitým rozdielom nemusíme venovať pozornosť. Spomenieme len niektoré rozdiely medzi našou a Lockovou koncepciou, ak budú relevantné pre *politickú* filozofiu a náš argument o štáte. Úplne presný výklad o morálnom základe, vrátane presného výkladu morálnej teórie a jej základov, by si vyžadoval podrobný opis, ktorý je úlohou na iný čas. (Azda na celý život?) Táto úloha je taká rozhodujúca a medzera, ktorá vzniká bez jej vykonania je taká obrovská, že je len slabou útechou poznamenať, že tu nasledujeme úctyhodnú tradíciu Locka, ktorý nám vo svojej *Druhej rozprave o vláde* neposkytuje ani zďaleka nič podobné a uspokojivé vysvetleniu postavenia a základu prirodzeného zákona.

2. kapitola: Prirodzený stav

V Lockovom prirodzenom stave sa jednotlivci nachádzajú v „stave dokonalej slobody riadiť svoje konanie a zaobchádzať so svojim majetkom a so svojimi osobami tak, ako považujú za vhodné, v medziach prirodzeného zákona, bez toho, aby žiadali povolenie, alebo záviseli na vôli niekoho iného“ (ods. 4).¹ Obmedzenia prirodzeného zákona vyžadujú, že „nikto nemá poškodzovať druhého v jeho živote, zdraví, slobode alebo majetku“ (ods. 6). Niektorí ľudia tieto obmedzenia porušujú, „napádajú práva druhých a spôsobujú škodu sebe navzájom“ (ods. 7), a tak sa ľudia môžu brániť alebo brániť iných proti takýmto porušovateľom práv (kap. 3). Poškodená strana a jej zástupcovia môžu od previnilca žiadať „za utrpenú škodu toľko, aby ju

to uspokojilo“ (ods. 10); „každý má právo potrestať porušovateľov tohto zákona do takého stupňa, aký môže zabrániť jeho porušovaniu“ (ods. 7); každý človek môže zločinca potrestať „toľko aby mu oplatil, pokiaľ pokojný rozum a svedomie nariaďujú, to, čo je úmerné jeho priestupku, a toľko, čo môže slúžiť k náhrade a k výstrahe“ (ods. 8).

Existujú „nevýhody prirodzeného stavu“, proti ktorým je, ako hovorí Locke, „občianska vláda vhodným prostriedkom“ (ods. 13). Aby sme presne pochopili, čo občianska vláda napráva, musíme urobiť viac než len zopakovať Lockov zoznam nevýhod prirodzeného stavu. Musíme tiež zvážiť, aké opatrenia môžeme urobiť v rámci prirodzeného stavu, aby sme sa vysporiadali s týmito nevýhodami, aby sme sa im vyhli, zaistili menšiu pravdepodobnosť ich vzniku alebo znížili ich vážnosť za predpokladu, že vzniknú. Iba keď použijeme všetky prostriedky prirodzeného stavu, konkrétne všetky tie dobrovoľné opatrenia a dohody, môžu ľudia dosiahnuť, že budú konať v rámci svojich práv, a až keď zhodnotia následky týchto práv, sa dostanú do situácie, keď budú schopní vidieť, aké vážne sú nevýhody, ktoré má štát napraviť, a zhodnotia, či je liek horší než choroba*.

V prirodzenom stave sa pochopený prirodzený zákon nemusí vzťahovať na každú náhodu správnym spôsobom (pozri ods. 159 a 160, kde to Locke tvrdí o právnych systémoch ale porovnaj ods. 124), a ľudia, ktorí posudzujú svoj vlastný prípad budú vždy pochybovať a domnievať sa, že sú v práve. Budú preceňovať množstvo ujmy alebo škody, ktoré utrpeli, a vášne ich privedú k pokusu potrestať iných viac ako si zaslúžia a vyžadovať si prehnanú náhradu škody (ods. 13, 124, 125). Teda súkromné a osobné vymáhanie vlastných práv (vrátane tých práv, ktoré sú porušované, keď je niekto prehnané potrestaný), vedie k sporom,

---

* Proudhon podal opis *vnútroštátnych* „nevýhod“. „Byť OVLÁDANÝ znamená byť pozorovaný, byť pod dozorom, byť sledovaný, vedený, uzákonený, začleňovaný, regulovaný, zapísaný, poučovaný, napomínaný, kontrolovaný, overovaný, oceňovaný, hodnotený, cenzurovaný, komandovaný ľudmi, ktorí nemajú na to ani právo, ani dosť znalosť, ani cnosť. Byť OVLÁDANÝ znamená byť pri každej činnosti, pri každom konaní zaznamenaný, registrovaný, započítaný, zdanený, opečiatkovaný, zmeraný, zaradený, dostať povolenie, byť splnomocnený, napomenutý, mať čosi zamedzené, zakázané, byť naprávaný, usmerňovaný, potrestaný. Znamená to pod zámienkou verejného prospechu a v mene všeobecného záujmu platiť poplatky, byť vycvičený, podvedený, vykorisťovaný, monopolizovaný, vydieraný, utláčaný, podvádzaný, okrádaný; a potom, pri najmenšom odpore, pri prvej sťažnosti, potláčaný, pokutovaný, ohovorený, obťažovaný, štvaný, urážaný, bitý, odzbrojený, spútaný, zaistený, uväznený, súdený, odsúdený, zastrelený, deportovaný, obetovaný, zapredaný, zradený a k tomu všetkému, vysmievaný, zosmiešnený, byť terčom posmechu, urazený a zneuctený. To je vláda a taká je jej spravodlivosť, taká je jej morálka.“ P. J. Proudhon, *General Idea of the Revolution in the Nineteenth Century*, preložil John Beverly Robinson (Londýn: Freedom Press, 1923), s. 293-294, s niekoľkými úpravami z prekladu Benjaminu Truckera v jeho práci *Instead of a Book* (New York, 1893), s. 26.

k nekonečnému radu aktov odplaty a žiadostí o náhradu. A neexistuje nijaký spoľahlivý spôsob ako *urovnať* takýto spor, *ukončiť* ho a dať obom stranám vedieť, že je ukončený. Dokonca aj keď jedna strana *prehlasuje*, že ukončí svoje akty odplaty, druhá strana môže bezpečne odpočívať len vtedy, keď vie, že prvá sa necíti oprávnená získať náhradu alebo požadovať odškodnenie, a teda sa necíti oprávnená pokúšať sa o to, aj keď sa naskytne sľubná príležitosť. Žiadna metóda, ktorou by sa chcel jednotliviec pokúsiť neodvolateľne zaviazať, že ukončí svoju účasť v spore, by druhej strane neposkytla dostatočné uistenie; tichá dohoda o ukončení sporu by tiež nebola spoľahlivá.² Takéto pocity obojstrannej krivdy môžu nastať aj pri najjasnejšom zákone a pri vzájomnej dohode ohľadom správania každej osoby; príležitosť pre odvetnú vojnu je o to väčšia, keď sú fakty alebo práva do istej miery nejasné. Taktiež, v prirodzenom stave môže človeku chýbať sila na presadenie vlastných práv; nemusí byť schopný potrestať silnejšieho protivníka, ktorý práva porušil alebo žiadať od neho náhradu (ods. 123, 126).

Poznámky

1. kapitola: Prečo teória prirodzeného stavu?

¹ Pozri Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery* (New York: Cambridge University Press, 1958), s. 119-120, a jeho citát z Heisenberga (s. 212). Hoci X (farba, teplota, atď.) objektu sa dá vysvetliť tak, že sa skladá z častí, ktoré majú určitú vlastnosť X (farby v určitom zoskupení, priemerná teplota jednotlivých častí, atď.), celá oblasť X sa týmto spôsobom nedá vysvetliť ani pochopiť.

² Carl G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation* (New York: Free Press, 1965), s. 247-249, 273-278, 293-295, 338.

2. kapitola: Prirodzený stav

¹ John Locke, *Druhé pojednání o vládě* (Praha: Svoboda, 1992). Pokiaľ nie je uvedené inak, všetky odkazy sú z *Druhého pojednání o vládě*.

² O ťažkostiach takéhoto záväzku a o tichej dohode pozri Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict* (Cambridge: Harvard University Press, 1960).

Zoznam použitej literatúry

John Locke, *Druhé pojednání o vládě* (Praha: Svoboda, 1992)

Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974).